ĪPAŠĀ PĀRBAUDE KĀ MAZĀKUMA DALĪBNIEKU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LĪDZEKLIS – STARP LIKUMA TEORIJU UN PRAKTISKO REALITĀTI

Posted on 7. janvāris, 2026 by birojs@cersjurkans.lv

Sabiedrības valdei saskaņā ar Komerclikumu kā "krietnam un rūpīgam saimniekam" jāstrādā visu dalībnieku interesēs ar nolūku gūt peļņu sabiedrībai un tās dalībniekiem. Tomēr nereti veidojas situācijas, kad mazākuma dalībniekiem rodas šaubas, vai valde tiešām rīkojas godprātīgi un sabiedrības labā. Šādos gadījumos **īpašā pārbaude** kļūst par vienu no instrumentiem, kas mazākumam ļauj pārbaudīt, kas notiek sabiedrībā. Tā ir iespēja neatkarīgam revidentam izvērtēt noteiktus darījumus vai valdes rīcību, ja radušās aizdomas par pārkāpumiem vai negodprātīgu saimniekošanu. Tomēr – vai šis aizsardzības mehānisms patiešām spēj sasniegt savu mērķi?

Kas ir īpašā pārbaude?

Īpašā pārbaude ir likumā paredzēts dalībnieku tiesību aizsardzības mehānisms, kas ļauj neatkarīgam revidentam pārbaudīt sabiedrības darbību noteiktā jautājumā. Tās regulējums ietverts Komerclikuma 183. pantā, kas attiecas gan uz akciju sabiedrībām, gan uz sabiedrībām ar ierobežotu atbildību. Saskaņā ar šo normu dalībnieki, kuri pārstāv vismaz vienu divdesmito daļu no pamatkapitāla, var pieprasīt īpašās pārbaudes veikšanu, ja ir svarīgs iemesls, piemēram, aizdomas par tirgus praksei neatbilstošiem darījumiem, interešu konfliktiem vai neskaidru rīcību ar sabiedrības mantu. Ja valde šādu pieprasījumu noraida, jautājums jāizskata dalībnieku sapulcē. Ja arī tur vairākums balso "pret", mazākumam ir tiesības pašiem iecelt zvērinātu revidentu par saviem līdzekļiem. Šis mehānisms nodrošina, ka valde vai vairākuma dalībnieki nevarētu pilnībā bloķēt mazākuma vēlmi pārbaudīt sabiedrības darbību.

Īpašā pārbaude un revīzija – būtiskas atšķirības

Daļām sabiedrību regulāri tiek veikta ikgadējā revīzija, kas apliecina gada pārskatu pareizību un atbilstību grāmatvedības standartiem. Taču šāda revīzija aptver visu uzņēmuma darbību kopumā un galvenokārt vērsta uz gada pārskatā iekļauto finanšu datu pareizības pārbaudi. Īpašā pārbaude savukārt ir mērķēta un specifiska. Tā tiek veikta noteikta iemesla dēļ un pievēršas tiem darījumiem un to vērtējumam, situācijai vai laika posmam, par kuru radušās šaubas.

Šīs pārbaudes būtība ir ļaut neatkarīgam revidentam izvērtēt faktus, kas citkārt nebūtu redzami vai pat slēpti ikgadējā revīzijā vai sabiedrības ikdienas grāmatvedības procesos. Tā var skart, piemēram, attiecīgu līgumu ar saistīto personu, lēmumu par aktīvu atsavināšanu, neskaidrus aizdevumus vai iespējamu interešu konfliktu valdes rīcībā.

Kāpēc īpašā pārbaude ir būtiska mazākuma dalībniekiem

Viens no īpašās pārbaudes mērķiem ir nodrošināt efektīvu aizsardzības mehānismu mazākuma dalībniekiem, kuriem nereti nav kontroles pār sabiedrības vadību un kuri ir pakļauti vairākuma pieņemtajiem lēmumiem. Šis instruments kalpo, lai, piemēram, novērstu vairākuma ļaunprātīgu rīcību, nodrošinātu piekļuvi informācijai vai konstatētu zaudējumus, kurus radījusi prettiesiska valdes rīcība.

Sākotnēji īpašajai pārbaudei būtu jākalpo kā preventīvam līdzeklim, kas ierobežo vairākuma dalībnieku iespējas īstenot negodprātīgu vai sabiedrības/sabiedrības dalībnieku interesēm kaitīgu rīcību. Tādējādi tiek nodrošināts, ka balsu pārsvars netiek izmantots mazākuma tiesību pārkāpšanai.

Īpašā pārbaude būtībā ir paplašinājums katra dalībnieka tiesībām pieprasīt informāciju no valdes. Tā dod iespēju mazākuma dalībniekiem iegūt detalizētu un objektīvu izvērtējumu par konkrētu notikumu vai darījumu. Revidenta kā neatkarīgas trešās personas iesaiste sniedz garantiju, ka pārbaudes rezultāti būs objektīvi un patiesi.

Un visbūtiskākais - īpašās pārbaudes atzinums var kalpot arī kā pierādīšanas līdzeklis, ja tiek atklāti pārkāpumi sabiedrības valdē. Proti, revidenta atzinums var kļūt par pamatu zaudējumu konstatēšanai un attiecīgi sabiedrības prasības celšanai saskaņā ar Komerclikuma 172. pantu.

Īpašās pārbaudes praktiskie izaicinājumi

Lai gan teorētiski īpašās pārbaudes veikšana šķiet vienkāršs process, praksē bieži novērojamas situācijas, kad sabiedrības valde cenšas izvairīties no tās īstenošanas. Īpaši gadījumos, kad dalībnieki darbojas vienlaikus kā valdes locekļi.

Izaicinājumi Komerclikuma 183. panta piemērošanā var izpausties dažādi:

- valde neizsniedz nepieciešamos dokumentus mazākuma ievēlētajam revidentam vai ierobežo

datu pieejamību, atsaucoties, piemēram, uz komercnoslēpumu vai datu aizsardzības apsvērumiem;
- pieņem formālu lēmumu par pārbaudi, taču uzdod veikt citu, saturiski nepietiekamu pārbaudi, kas neatbilst mazākuma pieprasījuma mērķim;
- formāli sasauc dalībnieku sapulci, bet atstāj jautājumu bez virzības, radot formālu šķērsli priekšnoteikumu īstenošanai, lai mazākuma dalībnieks pats ievēlētu revidentu (proti, saskaņā ar likuma burtu mazākuma dalībnieks var pats ievēlēt revidentu tad, ja dalībnieku sapulce noraida jautājumu);
- papildu neskaidrības rada arī likumā ietvertā jēdziena "svarīgs iemesls" interpretācija, jo valdei un īpašās pārbaudes pieprasītājam varētu būt atšķirīga izpratne par to, kas ir svarīgi attiecīgajā gadījumā. Līdz ar to valdei/vairākuma dalībniekiem ir plaša rīcības brīvība šī kritērija vērtēšanā, izmantojot to kā aizbildinājumu, lai atteiktos no īpašās pārbaudes veikšanas.

Iepriekš minēto iemeslu dēļ mazākuma dalībniekiem var būt sarežģīti nodrošināt efektīvu īpašo pārbaudi un revidentam nepieciešamo datu pieejamību. Rezultātā šāda prakse būtiski samazina īpašās pārbaudes kā mazākuma aizsardzības instrumenta efektivitāti, padarot to par vairāk formālu institūtu bez reālas ietekmes. Ņemot vērā nelielo publiski pieejamo lietu skaitu, kas saistītas ar Komerclikuma 183. panta piemērošanu, var secināt, ka īpašā pārbaude praksē atbilstoši tās mērķiem tiek izmantota samērā reti.

Pašlaik mazākumam faktiski vienīgais pieejamais risinājums šādos gadījumos ir prasības celšana tiesā pret sabiedrību par pienākuma uzlikšanu sniegt informāciju revidentam. Tomēr tiesvedība ir laikietilpīga un dārga. Tā var ietekmēt arī Komerclikumā noteikto piecu gadu noilguma termiņu prasību celšanai pret valdi, tādējādi vēl vairāk vājinot mazākuma iespējas aizsargāt savas tiesības.

Iespējamie risinājumi

Lai īpašā pārbaude kļūtu par reāli funkcionējošu mazākuma aizsardzības mehānismu, nepieciešami precīzāki normatīvā regulējuma risinājumi.

Pirmkārt būtu lietderīgi ieviest mehānismus tādu situāciju novēršanai, kad valde vai dalībnieku vairākums faktiski bloķē īpašās pārbaudes veikšanu. Piemēram, paredzot, ka gadījumos, kad pārbaude tiek nepamatoti kavēta (piemēram, valde neizskata lūgumu, netiek sasaukta dalībnieku sapulce) mazākuma dalībnieki var tieši vērsties tiesā vai Uzņēmumu reģistrā ar lūgumu iecelt zvērinātu revidentu, kuram sabiedrībai obligāti jāsniedz visa nepieciešamā informācija. Šāda sistēma pastāv citās Eiropas valstīs, piemēram, Somijā, kur tā nodrošina revidenta iecelšanu ievērojami īsākā termiņā un efektīvāku pārbaudes uzsākšanu.

Otrkārt, normatīvajā regulējumā būtu lietderīgi ieviest arī risinājumu, kas būtu analogs Vācijas Akciju sabiedrību likuma (*Aktiengesetz*) 142. panta ceturtajai daļai. Proti, ja dalībnieku sapulce vai valde ir iecēlusi revidentu īpašās pārbaudes veikšanai, mazākuma dalībniekiem (piemēram, tiem, kuri kopā

pārstāv vismaz vienu divdesmito daļu no pamatkapitāla vai noteiktu minimālo ieguldījuma apmēru) būtu jāpiešķir tiesības noteiktā termiņā vērsties tiesā vai Uzņēmumu reģistrā ar lūgumu iecelt citu revidentu, kad tam ir pamatots iemesls. Šāds pamats varētu būt, piemēram, objektīvas bažas par ieceltā revidenta nekompetenci, iespējamu neobjektivitāti vai uzticamības trūkumu. Šāds risinājums novērstu situāciju, kurā valdes formāli iecelts, bet faktiski nepiemērots revidents padara īpašās pārbaudes procesu neefektīvu, kā arī nodrošinātu, ka īpašās pārbaudes rezultātā sagatavotais atzinums atbilst pārbaudes mērķim.

Treškārt, lai nodrošinātu strīdu ātrāku noregulēšanu, būtu apsverama iespēja paredzēt, ka jautājumi par īpašās pārbaudes veikšanu izskatāmi Civilprocesa likuma 30.[4] nodaļā noteiktajā kārtībā, proti, saīsinātajā kartībā bez apelācijas instances.

Secinājumi

Noslēgumā jāsecina, ka īpašā pārbaude ir būtisks, taču nepilnīgi funkcionējošs mazākuma tiesību aizsardzības mehānisms. Lai gan tās mērķis – nodrošināt caurspīdīgumu un novērst vairākuma vai valdes iespējamu negodprātīgu rīcību – ir skaidrs, ka normatīvā regulējuma trūkumi un plašā interpretācija bieži padara šo instrumentu neefektīvu.

Lai īpašā pārbaude kļūtu par reālu, nevis formālu mazākuma interešu aizsardzības līdzekli, nepieciešama likumdevēja iesaiste, precizējot gan tās piemērošanas priekšnoteikumus, gan valdes pienākumus, gan mazākuma dalībnieku tiesības ietekmēt netaisnīgus lēmumus.

Informācija par publikāciju:

AUTORE: **Laura Loreta Muciņa**, "Zvērinātu advokātu birojs CersJurkāns" SIA, juriste

AVOTS: žurnāls **Bilance**, 01.2026, https://www.plz.lv/bilances-janvara-numura-lasiet-2026

PUBLIKĀCIJAS PDF: https://cersjurkans.lv/storage/2026/01/Bilance529-2026JAN-42-44.pdf